

FRIHETSBERÖVANDETS VERKNINGAR – SAKKUNNIGA OCH EXPERTER

Av ULLA BONDESON

Med anledning av *Fängelsestraffkommitténs* huvudbetänkande, »Påföljd för brott«, (SOU 1986: 13-15) vill jag belysa frihetsberövandets verkningar främst ur individualpreventiv synvinkel.

I kommitténs ursprungliga direktiv från 1979 anförde dåvarande justitieministern Romanus som en allmän grund för arbetet bl.a. följande:

»Det är emellertid av flera skäl angeläget att med de kriminologiska forskningsresultaten och de aktuella betänkandena och rapporterna som utgångspunkt företa en mera allsidig översyn även när det gäller användningen av fängelsestraff. Enligt min uppfattning är det sålunda väsentligt att fullfölja den linje i det kriminalpolitiska utvecklingsarbetet som går ut på att minska användningen av frihetsberövande påföljer och avkorta längden av de frihetsberövanden som ändå måste göras av allmänpreventiva skäl.

Av vad jag redan har anfört framgår att en utgångspunkt för kommitténs arbete bör vara att fängelsestraffet inte är ägnat att medföra några positiva effekter för den intagne själv utan tvärtom ofta har direkta skadeverkningar.« (SOU 1986: 14, s. 13-14).

I enlighet med dessa allmänna principer har kommittén tidigare utgett två delbetänkanden med konkreta förslag syftande till en minskning av fängelsestraffen: införandet av 14 dagars fängelse som halverad minimetid för fängelsestraff (SOU 1980: 1) och obligatorisk villkorlig frigivning efter avtjänande av halva strafftiden (SOU 1981: 92).

Då kommittén i sitt huvudbetänkande nu frångår dessa bägge reformförslag, låter man klart förstå att detta inte skulle ske p.g.a. en ändrad syn på bruket av fängelsestraff. Genom andra reformförslag, som jag inte här ämnar gå närmare in på, säger man sig nämligen uppnå motsvarande effekter.¹⁾

1) Genom justering av straffskalorna – vilka enligt fängelsestraffkommitténs strafffilosofi skall ge uttryck åt brottens förkastlighet – föreslås grovt sett en nedkriminalisering av förmögenhetsbrotten men samtidigt en uppkriminalisering av våldsbrotten och delvis också av narkotikabrotten. I särskilt yttrande av Erland Aspelin och Dag Victor påpekas att det är opåskallat att höja straffvärdet för mellangruppen av narkotikabrotten, då straffmätningen redan nu framstår som oproportionerligt sträng (SOU 1986: 14, s. 518); se även Narkotika og kontrolpolitik, 1985, seminarrapport från narkotikakonferens anordnad av Nordiska Rådet i samarbete med Nordiska Samarbetsrådet för Kriminologi.

I sammanfattningen heter det under allmänna överväganden om straffsystemet:

»Vad gäller fängelse vet vi att trots den vård och behandling som förekommer så har fängelsepåföljden allmänt sett negativa effekter för de intagna. Dessa effekter accentueras ju längre strafftiden är.« (SOU 1986: 13, s. 15).

Det sägs att då fängelsestraffet kriminalpolitiskt inte bedöms vara ett verksamt medel att minska brottsligheten eller ens att motverka en ökning av denna och humanitärt måste betraktas som ett allvarligt ingrepp mot den enskilde, bör en minskning i bruket av fängelse eftersträvas.

»Vi anser således att det i våra direktiv uttalade önskemålet om en allmän begränsning av fängelsestraffets användning är något som väl både är önskvärt och möjligt att genomföra.« (ibid, s. 17).

Men man tillägger i nästa mening: »Denna begränsning bör emellertid göras relativt försiktigt.«

Det påpekas att även andra faktorer än vad som kan påvisas rörande effekter på brottsligheten måste vägas in: »Hit hör t.ex. allmänhetens förtroende för rättssystemet.« (SOU 1986: 13, s. 17; se också SOU 1986: 14, s. 80-81).

Fängelsestraffkommittén fullföljer i princip en linje som vi sedan mitten av sjuttio-talet har sett i de nordiska länderna, där en lång rad kriminalpolitiska betänkan- den utgått från fängelsebehandlingens negativa effekter och föreslagit ett kraftigt minskat bruk av fängelsestraffet. Man har mot denna bakgrund snarast anledning fråga sig varför denna uttryckliga försiktighet hos fängelsestraffkommittén?

Efter att ha tagit del av ett av kommitténs expertutlåtanden angående allmänpre- vention och individualprevention av *Eckart Kühlhorn* (SOU 1986: 15, s. 27-54, bil. 2) skulle man kunna misstänka att detta kunde ha gjort ledamöterna eftertänksamma. Sammanfattningsvis skulle man väl kunna säga att här görs en viss uppriorite- ring av såväl allmänpreventions- som individualpreventionsteorin.

Beträffande den empiriska forskningen kring *allmänpreventionen* redogörs för de slutsatser en panel bestående av framstående kriminologer utsedd av National Academy of Sciences.²⁾ De s.k. ekonometriska studierna har ofta visat negativa samband mellan straffnivå och kriminalitetsnivå, vilket tolkats som att straffen skulle ha en avskräckande verkan. Panelen pekar emellertid på fundamentala svagheter i metodiken, vilka gör slutsatsen ohållbar.

1. Det är stora fel i den officiella brottsstatistiken (kallas hos E. K. för »fel i dataunder- lagen«).

2) I texten s. 32 refererad som Blumstein & Cohen 1978, men i den mycket bristfälli- ga litteraturförteckningen felaktigt återgiven som 1973.

2. Det går ofta inte att skilja allmänpreventiva effekter från inkapaciteringseffekter.
3. Man har felaktigt tolkat sambandet mellan straff och kriminalitet kausalt, så att straffnivån skulle påverka kriminalitetsnivån, medan det lika gärna kan vara ett omvänt eller ömsesidigt samband. Ju större brottsligheten är, desto mindre klarar rättssystemet, vilket kan innebära att den relativa andelen uppklarade brott, dömda och fångar minskar med ökad kriminalitet.
4. Då man jämför olika amerikanska stater med varandra i en ekologisk analys, kan det finnas andra, bakomliggande faktorer av kulturell, ekonomisk eller politisk karaktär som inte konstanthålles och som kan vara orsaksfaktorer, varför panelen rekommenderar andra metoder såsom tidsserieanalyser på lägre nivåer eller studier av människors reaktioner på straffhot, primärt medelst intervjumetodik (kallas hos E. K. för »observationer«).

En av panelmedlemmarna, Nagin citeras:

»Trots intensiva forskningsinsatser är de empiriska belägen ännu inte tillräckliga för att få en klar bekräftelse på att en allmänpreventiv effekt existerar. Ännu viktigare är kanske, att bevisföringen är skrämmande olämplig för att få en god skattning av någon effekts storleksordning, vilken effekt det än må vara.« (ibid s. 31).

Kühlhorn spekulerar själv vidare och drar abrupt följande slutsats:

»Emellertid vore det orimligt – om inte rent utav antiintellektuellt – att dra satsen att det ej experimentellt bevisade inte existerar och att allmänpreventionen därför kan betraktas som en myt.« (s. 33).

En sedvanlig distinktion göres mellan en indirekt dimension av allmänpreventionen och en direkt, dvs. en moralbildande och en avskräckande. Däremot skiljer inte Kühlhorn på formella och informella normer och verkar tro att lagen är det enda som upprätthåller moralen. Inte heller inför han det strategiska begreppet marginell avskräckning. Efter dessa förenklingar i begreppsapparaten konkluderar han något oväntat:

»Forskningsresultat och erfarenheter talar för att man bör utgå från grundfilosofin att allmänpreventionen är effektiv både när det gäller den indirekta och den direkta dimensionen.« (s. 35).

Vid genomgången av studier kring *individualpreventionen* görs först en försiktig upprioritering av inkapaciteringstanken. I viss polemik mot »Nytt straffsystem« deklarerar:

»Moraliskt har inkapaciteringstanken en mycket låg status, eftersom argumentet för inkapaciteringen – den förväntade framtida brottsligheten – innebär att man straffar lagbrytare för handlingar som de inte begått (BRÅ 1977).« (s. 38).

Kühlhorn drar paralleller till spärrar mot högre utbildning, alkoholinköp och aborter samt konkluderar:

»Denna prognostiska orientering är emellertid enligt min uppfattning i högsta grad moralisk. Det omoraliska kommer in först när denna bedömning av framtida händelser inte är kontrollerbar och/eller inte står i proportion till reaktionerna i nuet.« (s. 39).

Problemet är emellertid just att de individuella förutsägelseerna är mycket osäkra (»tämmligen osäkra« vidgår E.K.). Att bedömningen inte heller alltid är så lätt kontrollerbar torde bl.a. framgå av att experten själv räknar fel på sina egna data och får andelen falska positiva (där man förutsagt återfall som inte inträffar) till 15% istället för till 52% (945/1.808; s. 39).

Vissa reservationer göres dock: hänsyn skall tagas till den tidigare »återfallsfrekvensen« (vilken nivå som kräves sägs dock icke) »och/eller speciella »psykopatiska« drag vid brottets utförande« (definieras inte heller).

»Slutligen måste enligt min uppfattning ett beslut om inkapacitering kunna ändras, såvida klientens personlighet och/eller attityder förändrats.« (sic!).

Vad gäller den gren av individualpreventionen som normalt åsyftas härunder, nämligen någon form av rehabilitering, försöker Kühlhorn efter den s.k. behandlingsideologins död ge denna något av ett pånyttfödande. Först lämnas en redogörelse för de negativa resultat den internationella behandlingsforskningen kommit fram till. Den mest omfattande genomgången av behandlingsstudier som uppfyller vissa metodologiska kriterier gjordes av Lipton, Martinsson & Wilks i »The Effectiveness of Correctional Treatment« (1975). Sammanfattningen av dessa 231 studier är välkänd från Martinssons artikel i *Public Interest* (1974), där frågan i artiklens rubrik »what works?« besvaras kort med »nothing works«.

Som jag framhållit i en kompletterande utredning över skandinavisk behandlingsforskning till samma amerikanska kommitté (Bondeson 1975), lider utredningen emellertid av två vetenskapsteoretiska svagheter. Genom de metodologiska kraven kom endast studier typ effektforskning att inkluderas och institutionsforskning kom helt att exkluderas (för en närmare presentation av behandlingsforskningens metoder, se Bondeson 1974, s. 35-60). De amerikanska behandlingsstudierna bygger dessutom nästan uteslutande på utvärderingar av enskilda behandlingsmoment inom en given sanktion och försummar därvid den kriminalpolitiskt intressantare frågan om skillnader i effekt av olika sanktionstyper. Jag återkommer nedan till konsekvenserna av dessa restriktioner, men det bör redan här nämnas att bägge leder till s.k. noll-effekter.

Givetvis kom det hård kritik, speciellt mot Martinsson, från utrednings- och be-

handlingshåll. Palmer (1975) prövade på en omvärdering av de presenterade studierna och hävdade att ungefär hälften visade positiva eller åtminstone delvis positiva resultat. Med det öppna forskningsklimat som råder i USA tillsatte National Academy of Sciences en panel för att systematiskt granska underlaget för resp konklusion (Sechrest m.fl. 1979). Panelen fann inte endast att Palmer gjort en felaktig, överoptimistisk tolkning, men också att om någon misstolkning gjorts i den ursprungliga utredningen, så var det till förmån för de positiva rehabiliteringsresultaten!

Senare inventeringar har utförts av bl.a. Greenberg (1977), som har kommit till liknande resultat som Lipton m.fl.

Denna enstämmighet i resultaten till trots blir Kühlhorns sammanfattning:

»I allmänhet väntar man sig mer eller mindre positiva resultat av behandlingsarbetet. Visar nu massiva forskningsinsatser att dessa effekter uteblivit ligger det nära till hands att fråga i vad mån behandlingsarbetet har blivit utvärderat med felaktiga metoder. Vidare finns det skäl att utreda i vad mån de undersökta behandlingarna är kvantitativt så massiva och kvalitativt så övertygande, att de rimligen kan förändra kriminella beteenden.« (s. 40-41).

Under rubriker som »effektiv behandling« och »behandlingens massivitet« görs en ganska utförlig presentation av s.k. lyckade behandlingsexperiment, insamlade av Ross & Gendreau³⁾ som uttryckligen publicerats i polemik mot »behandlingsnihilismens leverantörer«. Av de inkluderade 24 studierna tvingas Kühlhorn själv direkt sortera bort 11, »som antingen är behäftade med grövre metodfel eller i vilka avgörande metodfrågor inte alls eller inte nöjaktigt besvarats« (s. 44). Tyvärr har jag inte själv kunnat ta del av denna publikation, men att de övriga studierna inte heller är invändningsfria, framkommer bl.a. tydligt av författarens påpekande att andra betydelsefulla frågor såsom om bortfall är »i regel inte redovisade«.

Dessa s.k. effektiva behandlingsförsök – undantag i behandlingslitteraturen – karakteriseras sammanfattande i huvudsak på följande sätt:

- »1. De riktar sig selektivt till vissa klientgrupper och ligger inom det konstruktiva och inte inom det repressiva fältet av individualpreventionen och förutsätter samarbete och samförstånd mellan klient och behandlare.
2. De är relativt massiva och organiserade på så sätt att massiviteten bibehålls och entusiasmen inte kan slockna.« (s. 49).

Det framkommer att dessa selektiva klientgrupper nästan uteslutande återfinnes bland mycket unga lagbrytare och att de som regel gäller behandling i frihet. Kühlhorn tillägger emellertid:

3) I litteraturförteckningen inkonsekvent återgiven som Roos etc. 1980.

»Enligt min mening kan man därför inte dra slutsatsen, att rehabiliteringsmöjligheterna för unga lagbrytare är bättre än för äldre och inte heller att det saknas möjligheter till rehabilitering i anstalt. Framför allt det senare har blivit en kriminalpolitisk trossats i Sverige, som även fått uttryck i direktiven till fängelsestraffkommittén. Den har egentligen inte fått stöd i den vetenskapliga litteraturen.« (s. 45).

Trots att tesen om frihetsberövandets negativa effekter varit utgångspunkt såväl för det aktuella betänkandet som ett stort antal andra nordiska officiella betänkanden under de senaste tio åren, besvärar sig inte Kühlhorn med att redovisa forskningen bakom denna uppfattning. Som expert skulle man naturligtvis förvänta att han presenterade studier om sanktionernas negativa effekter lika utförligt och oförbehållsamt som han delger studier ang. behandlingens förmodade positiva verkningar.

Kühlhorn gör inte ens en distinktion mellan behandlingsstudier och sanktionsstudier, ehuru denna ur kriminalpolitisk synvinkel givetvis är fundamental. Han ger inte heller exempel på en enda institutionsstudie, trots att flera av dessa beskrivit frihetsberövandets destruktiva verkningar i olika avseenden.

Medan experten för allmänpreventionens vidkommande inte ville kräva experiment vid utvärderingen härav utan kunde nöja sig med common sense (d.v.s. E. K.'s »sunda förnuft«), anlägger han för evaluering av individualpreventionen helt andra kriterier och utesluter undersökningar som inte bygger på experiment. Det ligger i sakens natur att vetenskapliga experiment är mycket sällsynta företeelser i våra domstolar vid val av påföljder.

Men inte ens de få reella experiment som finns och som visar att behandling i anstalt ger sämre resultat än behandling i frihet blir omnämnda. Klassiska amerikanska experiment som Community Treatment Project, Provo Experiment etc. förbigås i tystnad.

Under rubriken »effektiv behandling« passar Kühlhorn sedan på att söka avfärda s.k. kvasiexperiment utan att beskriva den prediktionsteknik som används för att göra olika påföljdsgrupper jämförbara. »De två undersökningar som den svenska trossatsen om anstaltsvårdens underlägsenhet vilar på är av s.k. ex-post-facto-karaktär (Börjeson, 1966; Bondeson, 1977).« (s. 46). De undersökningar som här avses – de finns inte ens upptagna i litteraturförteckningen – är Börjesons pionjärarbete i gradualavhandlingen, »Om påföljders verkningar« och min egen bok som delvis bygger på flera doktoranders arbetsinsatser, »Kriminalvård i frihet – intention och verklighet«. Utan att på något sätt beskriva den använda metodiken och utan att först korrekt redogöra för resultaten, kritiserar slutsatserna speciellt »med hänsyn till resultatens bristande logik« (s. 46; avser troligen främst Börjesons resultat).

Utrymmet tillåter inte här en genomgång av tänkbara statistiska felkällor vid prediktionsstudier. Det bör dock påpekas att Börjesons datamaterial återanalyserats av Statistiska Centralbyrån med användande av helt andra statistiska metoder utan att

man därför kom fram till andra resultat. Min egen undersökning kan också till dels ses som en validering av Börjesons studie, då jag använde de flesta av hans effektiva prediktorer, samtidigt som jag undvek statistiska tekniker som han kritiserats för. En utförlig genomgång av ett dussintal tänkbara felkällor med nya analyser utifrån förändrade betingelser ändrade inte heller på någon punkt de erhållna resultaten (se Bondeson, 1977, s. 139-172).

Det kan här tilläggas att Home Office i rapporterna *Sentence of the Court* (Hammond, 1964; 1969) gjort upprepade prediktionsstudier av liknande karaktär som Börjesons och kommit till motsvarande principiella resultat, nämligen att frihetsberövande påföljder ger sämre resultat än icke-frihetsberövande. Det gäller både förstagsångsbrottslingar och recidivister samt olika åldersgrupper. Home Office har också låtit utföra en rent statistisk metodologisk undersökning av prediktionstekniken, där man funnit att mycket av den kritik som riktats av svenska statistiker mot Börjeson är irrelevant (som exempelvis Quensels synpunkt att man skulle få regressioneffekter vid användande av dikotoma variabler; se Simon 1971).

Men den allvarligaste kritiken mot Kühlhorns presentation är att han nästan helt har missat den sociologiska och kriminologiska teoribildningen kring frihetsberövandets verkningar. Då han inte finner de positiva effekter av behandlingen på anstalt som han tycks förvänta, misstänker han att det är fel på metoderna för utvärdering men han ifrågasätter inte på allvar den behandlingsteori som förutsätter att kriminalitet är en sjukdom och att den kan behandlas med tvång. Inte heller tycks han ha det minsta intresse för de socialpsykologiska processer som försiggår inom fängelsets mikrokosmos.

Hela den teoretiska diskussion som ägde rum i början på sextioalet, där främst Cressey och Ohlin i USA och Aubert och Christie i Norge analyserade skillnaden mellan kriminalitet och sjukdom samt kom fram till en teoretisk oförenlighet mellan begrepp som straff och behandling tycks ha passerat obemärkt förbi. Den omfattande litteratur som dels består av f.d. intagnas självbiografier, dels av sociologers systematiska observationer av fångsamhället och intervjuer med representativa grupper intagna förefaller också vara obekant för Kühlhorn. Det går en röd tråd genom nästan alla dessa institutionsstudier från 1700-talets engelska reformivrare och filosofer som John Howard och Jeremy Bentham, över den svenske mästertjuven Djos Per Anderssons Testamente från stupstocken och den ryska vetenskapsmannen Kropotkin, En anarkists levnadsminnen eller Ryska och franska fångelser från 1800-talet fram till senare tiders socialkriminologer som Clemmer (1940) och Sykes (1958). Medan de sakkunniga tidigare talade om fångelser som brottets högskolor, myntade sociologerna senare begrepp som prisonisering, d.v.s. fångarnas anpassning till fångkulturen med dess antisociala värderingar och normer. För en utförlig presentation av teorier och resultat avseende negativa påverkningsprocesser på samtliga typer av anstalter i Sverige, se Bondeson 1974, s. 178-358, 470-559. Här

beskrivs bl.a. kriminalisering, narkomanisering, anstaltsanpassning, neurotisering, stigmatisering. Dessa processer relateras till olika mått för tid på anstalt med konstanthållande av bl.a. olika mått för tidigare belastning.

Det enda Kühllhorn har att säga med anledning av denna stora och relativt entydiga forskningstradition är följande:

»Som skäl för fängelsestraffets underlägsna rehabiliteringsmöjligheter har åberopats förhållandet, att det i fångelser uppstår internkulturer vilka främjar inläring av kriminella värderingar och bildar en kompakt mur mot rehabiliteringsträvanden. I detta resonemang om fångelsens skadlighet har dock glömts bort problematiken med de icke frihetsberövande påföljderna, nämligen att klienten inom frivården ofta ingår i kriminella gäng och har, i motsats till fångelses Klienten, stora möjligheter att redan under behandlingstiden förverkliga kriminella planer.« (s. 46).

Då Kühllhorn inte nämner en enda studie i denna tradition, skulle man av hans formuleringar kunna bibringas den uppfattningen att vi här endast befinner oss på någon lägre debattnivå, där självklara motargument bortsågs från.

Det finns emellertid en rikhaltig sociologisk litteratur som både teoretiskt beskriver varför fångelsesmiljön genom å ena sidan deprivering (Sykes) och å andra sidan differentiell association (Sutherland) skapar kriminella subkulturer och som empiriskt noggrant kartlagt de socialiseringsprocesser varmed de intagna internaliserar subkulturens kriminella värderingar.

Det är heller inte riktigt att forskarna glömt bort vad som alternativt skulle kunna ske utanför fångelsens murar. I »Fången i fångsamhället« försökte jag t.o.m. operationalisera en kriminell karriär utanför anstalten och jämförde denna med den kriminella karriären inom anstalten och fann med de använda indexen högst signifikanta skillnader till anstalts nackdel (Bondeson 1974, s. 519-521).

I Kriminalvård i frihet (Bondeson 1977, s. 260-300) beskrivs också ingående hur dylika internkulturer kunde uppstå även under de korta frihetsberövanden som skyddstillsyn med anstaltsbehandling innebar, medelst såväl observations- som intervjuetodik utförd av olika forskare. Vidare analyseras det höga återfallet och dess snabbhet i relation till anstaltsbehandlingens innehåll och senare problem med arbete, alkohol etc.

Denna approach med kombinerade institutions- och effektstudier är ovanlig inom behandlingsforskningen p.g.a. de stora arbetsinsatser som krävs men ger forskarna ovanligt goda möjligheter att tolka de funna resultaten, vilket är betydligt svårare vid enkla recidiv- eller effektstudier (se Hood & Sparks 1970, s. 229).

Jag har på motsvarande sätt haft möjlighet att följa det tusentalet intagna som intervjuades i Fången i fångsamhället medelst 5- och 10-åriga follow-ups. Resultat härifrån har presenterats i flera rapporter och vid skilda konferenser (se t.ex. Bondeson 1986; Bondeson & Kragh Andersen 1986). Med användande av olika metodik

såsom regelrätt multivariat analys, graph analysis, partiella korrelationer och slutligen med mer förfinade överlevnadsmodeller har ett samband mellan prisonisering och senare recidiv kunnat fastställas.

För att avslutningsvis återgå till fängelsestraffkommittén, har vi då anledning tro att expertens något ensidiga genomgång av preventionsteorierna och i synnerhet av individualpreventionen haft någon betydelse för dess ställningstagande?

En del tyder på att så inte skulle vara fallet. Åtminstone vissa sakkunniga inom utredningen tycks vara väl så belästa på behandlingsforskningen som experten. I kapitlet »Brott och straff i ett nutidshistoriskt perspektiv« ges i avsnittet »Behandlingstankens ifrågasättande« en utmärkt genomgång av behandlingsforskningen såväl från svensk som utländsk horisont (SOU 1986: 14, s. 28-33) och under avsnittet »Kriminalpolitiska styrmedel« diskuteras också betydelsen av »den kriminologiska forskningen« (ibid s. 41; se även Aspelin 1986).

I sina allmänna och ofta upprepade uttalanden om fängelsets negativa effekter verkar också utredningen relativt opåverkad av expertens böjelse för behandlingsideologin. Men man kan givetvis icke utesluta att vissa ledamöter kan ha tagit intryck av expertens tro på frihetsstraffens allmänpreventiva, inkapaciterande och rehabiliterande förmåga.

I princip avvisas i betänkandet hänsyn till preventionsteorierna vid påföljdsval och straffmätning.

»Sammanfattningsvis kan sägas att såväl de allmän- som de individualpreventiva överväganden som lades till grund för Brb:s (Brottsbalkens) påföljdssystem har utsatts för en omfattande och i många delar välgrundad kritik. Denna har gjort gällande att vissa av tankegångarna inte är teoretiskt hållbara vilket gör dem tvivelaktiga eller t.o.m. oanvändbara.« (SOU 1986: 14, s. 66-67).

Ang. individualpreventionen sägs det:

»Sammanfattningsvis anser vi således att inte heller individualpreventionen, dvs. inkapacitering, individuell avskräckning eller behovet av vård och behandling, bör tillmätas någon självständig betydelse vid straffmätningen i det enskilda fallet.« (SOU 1986: 14, s. 72).

Man kan naturligtvis fråga sig om det skulle haft någon betydelse för utredningen om den inte bara serverats osäkra resultat ang. individualpreventionens förment positiva effekter eller med ett överväldigande material av s.k. nolleffekter, utan också fått presenterat negativa individualpreventiva resultat, där effekten är motsatt den åsyftade (se även Bondeson 1982).

En ordentlig presentation av de synnerligen höga recidivtalen efter frihetsberövande påföljder (finns ej alls medtagna i expertutlåtandet) och en fullständig redo-

görelse av de destruktiva verkningarna av frihetsstraff på olika plan skulle möjligen kunnat gjort utredningen mindre försiktig i dess förslag till minskad användning av frihetsstraff.

På något tillsvarande sätt skulle kanske en utförligare beskrivning av resultat från studier av allmänhetens inställning till brott och straff och inte minst dess inställning till fängelsestraffet och olika alternativ ha gjort utredningen mindre försiktig under hänvisning till allmänhetens förmenta tro på hårda straff. I en undersökning jag gjort såväl på lokal som riksnivå fann jag en förbluffande hög accept av olika förslag som innebar alternativa lösningar (Bondeson 1979, 1980). Liknande resultat har också framkommit i flera andra internationella rättsmedvetandestudier.

Det kan kanske ha sitt intresse att nämna att tidigare justitieministern Geijers förslag till en drastisk reduktion av antalet fångar i sitt berömda Runö-tal 1974, faktiskt accepterades av en majoritet bland de intervjuade. Vad har sedan hänt? Fångtalen gick ned med ett tusental under det närmaste året men har sedan vänt och successivt klättrat uppåt igen.

Enligt Sveris expertutlåtande till fängelsestraffkommittén (bil. 3) skulle Sverige vara det land som minst använder sig av frihetsberövande påföljder i Norden, men både Tyskland och England skulle ha en lägre frekvens. Det presenterade materialet ger således inte belägg för antaganden om att man i Sverige skulle använda sig av frihetsstraff mindre ofta än i andra jämförbara länder eller att strafftiderna skulle vara speciellt korta.

Traditionens makt är stor inom kriminalpolitikens område. Vid långa tidsserier tycks Blumsteins homeostasiprincip ha en viss giltighet (1979; jfr. också Durkheims teorier). På nordisk basis har Anttila & Törnudd (1973) tidigt analyserat självreglerande mekanismer inom kontrollsystemet.

Det krävs en medveten, konsekvent och radikal kriminalpolitik om man skall lyckas bryta med de gamla mönstren.

Vad effekten blir om förslagen i det här aktuella betänkandet genomförs är väl svårt att säga. Möjligen blir det en moderat nedgång av fångtalen men några större förändringar i utvecklingen vågar man nog knappast förvänta.

Formuleringerna av straffilosofin förändras, men den kriminalpolitiska verkligheten tycks i stort förbli densamma.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Anttila, Inkeri & Törnudd, Patrik:* Kriminologi i kriminalpolitiskt perspektiv, Norstedt, Stockholm, 1973.
- Aspelin, Erland:* Kriminalpolitik efter brottsbalkens införande, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1986:2, s. 116-131.
- Bondeson, Ulla:* Fången i fångsamhället, Norstedt, Stockholm, 1974.
- Bondeson, Ulla:* Evaluation of Correctional Treatment. - A Critical Survey of Correctional Treatment Studies in Scandinavia 1945-1974, i *Haag & Martinson* (eds.). Crime Deterrence and Offender Career, 1975.

- Bondeson, Ulla: Kriminalvård i frihet - intention och verklighet, Liber, Stockholm, 1977.
- Bondeson, Ulla: Det allmänna rättsmedvetandet - en legal fiktion i *Rationalitet i rättssystemet*, utg. Bondeson, Stockholm, 1979.
- Bondeson, Ulla: Rättsmedvetandet rörande brottsens straffvärde och domarens straffmätning i *Påföljdsval, straffmätning och straffvärde*. BRÅ 1980:2, 54-71.
- Bondeson, Ulla: Förhållandet mellan de straffrättsliga preventionsteorierna i *Lov og frihet - Festskrift til Johs. Andenæs*, Oslo 1982.
- Bondeson, Ulla: Fångsamhället - 10 år senare. Nordisk Samarbetsråd för Kriminologi, 1986.
- Bondeson, Ulla & Kragh Andersen, Per: Application of a Survival Model to Recidivism Data, the World Congress of Sociology, New Delhi, 1986.
- Blumstein, Alfred, Cohen, Jacqueline & Nagin, Daniel: Deterrence and Incapacitation. Estimating the Effects of Criminal Sanctions on Crime Rates. National Academy of Sciences, Washington D.C., 1978.
- Blumstein, Alfred & Moitra, Soumyo: An Analysis of the Time Series of the Imprisonment Rate in the United States. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 1979:70, 376-390.
- Börjeson, Bengt: Om påföljders verkningar. Almqvist & Wiksell, Uppsala, 1966.
- Clemmer, Donald: *The Prison Community*. Holt, Rinehart & Winston, New York, 1958 (1940).
- Greenberg, D.F.: *The Correctional Effects of Corrections: A Survey of Evaluations* i Greenberg D.F. (ed.): *Corrections and Punishment*. Sage Publ. Beverly Hills, 1977.
- Hammond, W.: *The Sentence of the Court*. A Home Office Research Unit Rep., London, 1969 (1964).
- Hood, Roger & Sparks, Richard: *Key Issues in Criminology*, World University Library, London, 1970.
- Kühlhorn, E.: Allmänprevention och individualprevention, SOU 1986:15, bilag 2, s. 27-54.
- Lipton, D., Martinson, R. & Wilks, J.: *The Effectiveness of Correctional Treatment: A Survey of Treatment Evaluation Studies*. Praeger, New York, 1975.
- Martinson, R.: What Works? *The Public Interest* Vol. 35, 1974.
- Narkotika- og kontrolpolitik*, Nordisk Råd, 1985.
- Nytt straffsystem*, BRÅ-rapport, 1977:7.
- Palmer, T.B.: Martinson revisited. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 12, 1975.
- Påföljd för brott*. Huvudbetänkande av fängelsestraffkommittén. SOU 1986:13-15.
- Sechrest, L., White, S.O. & Brown, E. (eds.): *The Rehabilitation of Criminal Offenders: Problems and Prospects*. National Academy of Sciences, Washington D.C., 1979.
- Simon, Frances H.: *Prediction Methods in Criminology*, HMSO, Home Office Research Report, 1971.
- Sveri, Knut: Om användningen av straffrättsliga påföljder i Norden, Västtyskland och England, SOU 1986:15, bil. 3, s. 55-93.
- Sykes, Gresham: *The Society of Captives*. A Study of Maximum Security Prison. Princeton University Press, New Jersey, 1958.

Adresse: Professor, fil. dr. Ulla Bondeson
Kriminalistisk Institut
Sankt Peders Stræde 19
1453 København K